

УДК 598.2

ЛУЧНІ ОРНИТОКОМПЛЕКСИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я І ФАКТОРИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ЇХ СТРУКТУРУ

В. О. Кошелєв, Т. І. Матрухан

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького,
 Мелітополь, Україна, matryhan@rambler.ru

MEADOW AVIFAUNA OF THE NORTHERN AZOV SEA REGION AND FACTORS DETERMINING ITS STRUCTURE

V. O. Koshelev, T. I. Matryhan

Melitopol State Pedagogical University the name of B. Khmelnytskyi,
 Melitopol, Ukraine, matryhan@rambler.ru

Лучні екосистеми в Північному Приазов'ї належать до інтенсивно перетворюваних ценозів, тому дослідження напряму та ступеня трансформаційних процесів, які у них відбуваються, мають важливе значення для збереження біотичного різноманіття в цілому й авіафауни зокрема, для продуктивного ведення господарської діяльності.

Матеріали зібрані в 1988–2008 роках у заплавах малих річок на контрольній ділянці ріки Молочна поблизу с. Світлодолинське (площа 1 км²) та контрольній ділянці площею 1 км² ріки Арабка поблизу с. Тихонівка Мелітопольського району. Обліки птахів проводили в травні–червні на пішких маршрутах на луках. Обліки виконували за сприятливих погодних умов (видимість, можливість для пересування обліковців і поведінка птахів суттєво не впливали на результати обліків). Облік потайних видів (пастушкових птахів) проводили на маршрутах за голосами.

У багатоводні роки лучна рослинність представлена бульбокамишем (*Bolboschoenus maritimus* Pallas, 1771), осоками (*Carex* sp.), очеретом звичайним (*Phragmites communis* Linnaeus, 1758), частухою придорожною (*Alisma plantago-aquatica* Linnaeus, 1758). У посушливі роки на луках переважає злакова (Poaceae) і бобова (Fabaceae) рослинність, в пониззях – ситник Жерара (*Juncus gerardii* Loisel), а на засоленних ділянках – солонець (*Salicornia europea* Linnaeus, 1758), кермек (*Limonium meyer* Boiss, 1802), подорожник солончаковий (*Plantago salsa* Pallas, 1771). Починаючи з 2000 р. на луках вирости окремі кущі маслини сріблястї (*Elaeagnus argentea* Porsch, 1880) та абрикосу звичайного (*Armeniaca vulgaris* Lam, 1790). На травостій накладають відбиток антропогенні та природні фактори: випасання худоби, витоπτування, викошування, осушення та забруднення водойм, пожежі, засолення ґрунту.

Таблиця 1. Залежність кількості гніздуючих видів птахів від гідрологічного режиму заплави р. Молочна

Ряд птахів	Рівень води							
	високий, 1988р.		середній, 2000 р.		низький, 1992 р.		дуже низький, 2008 р.	
	видів	пар	видів	пар	видів	пар	видів	пар
Гусеподібні	6	55–65	6	335–340	6	50–60	4	10–15
Журавлеподібні	4	300–330	4	290	5	534–540	3	180
Лелекоподібні	10	375–380	7	110–120	6	105–110	6	50–65
Сивкоподібні	5	90–135	1	1	6	55–60	4	135–140
Горобцеподібні	4	20–25	9	735	7	65–70	10	290–330
Соколоподібні	1	4–5	2	3	1	4–5	1	4–5
Зозулеподібні	1	6	1	10	1	3	1	6
Пірникозоподібні	3	35	3	18–20	0	0	1	3

Таблиця 2. Чисельність деяких гніздуючих лучних видів птахів на контрольній ділянці ріки Молочна

Роки	Кількість пар							
	жовта плиска	жовтоголова плиска	чорноголова плиска	синьошийка	трав'янка чорноголова	трав'янка лучна	просянка	польовий жайворонек
1988**	–	2	–	–	–	+	–	–
1989*	2	4	–	–	–	–	–	–
1990****	–	3	–	–	–	–	–	4
1991****	8	5	2	–	–	+	–	5
1992****	–	3	–	5	–	–	–	–
1993****	–	20	–	–	–	–	–	6
1994***	–	4	–	–	–	2	1	2

1995*****	–	5	–	–	–	–	–	–
1996*****	–	4	–	–	–	–	–	–
1997****	–	20	2	2	–	3	2	15
1998**	–	2	–	2	–	1	–	–
1999****	–	–	10	–	–	–	–	–
2000***	–	25	4	–	–	–	–	–
2001*****	–	20	–	–	–	–	–	–
2002*****	–	–	–	–	–	–	–	–
2003*****	–	2	3	–	–	–	–	–
2004*****	–	–	–	–	–	+	1	–
2005*****	–	2	–	–	–	+	2	–
2006*****	–	15–16	–	5–6	–	+	2	–
2007*****	–	3	16	30–40	6–7	+	3	–
2008*****	2	2	12	25–30	25	+	3	–

Примітка: рівень води: * – дуже високий (луки заліті навесні водою на 80–100 см); ** – високий (на 60–80 см); *** – середній (на 40–60 см); **** – низький (на 20–40 см); ***** – дуже низький (на 0–20 см).

Вологі луки – цінне середовище існування безхребетних, земноводних і плазунів. Береги річок приваблюють різних тварин, зокрема птахів. Ріка Молочна має дуже контрастні біотопи протягом усієї своєї течії. Видове різноманіття птахів басейну ріки Молочної представлене понад 100 видами. Долину ріки Арабка займають луки та очеретяні зарості, невеликі за площею. Луки межують із лісовими насадженнями та агроландшафтами.

Істотними факторами, що впливають на чисельність птахів біотопів заплави річок, є характер гідрологічного режиму (табл. 1, 2) та інтенсивність антропогенного впливу, що призводить до порушення місць мешкання птахів. Значний вплив на неоднорідність територіального розподілу птахів окрім обводненості, здійснює мозаїчність і кормність місць мешкання. Найсильніше реагують на зміни гідрологічного режиму ріки, заплавної луки і стану очеретяних заростей (особливо їх суцільне викошування або випалювання) голінасті птахи. У багатководні роки, коли утворюється багато ізольованих кормових заток, важкодоступних для чотириногих хижаків, бурхливий розвиток рослинності утворює сприятливі захисні умови для гнізд із кладками та виводками. Гніздопридатна площа істотно збільшується, що веде до розселення птахів по всій заплавної території. У посушливі роки спостерігається протилежна картина: більшість птахів концентрується на небагатьох придатних ділянках.

В останні посушливі роки з'явилися на гніздуванні синьошийка (*Luscinia svecica* Linnaeus, 1758), жовтоголова плиска (*Motacilla citreola* Pallas, 1776) та чорноголова трав'янка (*Saxicola torquata* Linnaeus, 1761); їх чисельність помітно зросла. На наш погляд це пов'язано не тільки з сукцесією болотяно-лучних місць мешкання, а й із розширенням меж ареалу цих видів, викликаним глобальним потеплінням.